

SAYI 39 • 2012

OSMANLI ARAŐTIRMALARI
THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

*Other Places:
Ottomans traveling, seeing, writing, drawing the world*

A special double issue [39-40] of the
Journal of Ottoman Studies / Osmanlı Araştırmaları

Essays in honor of
Thomas D. Goodrich

Part I

Misafir Editörler / Guest Editors
Gottfried Hagen & Baki Tezcan

İSAM

halkının değil, Türk hükümetinin sorumlu olduğunu ifade edecektir. Tartışma büyüyecek, Misyon Heyeti'nin kurucu başkanı James Barton Ermeni soykırımının Hıristiyanlık-İslâm çatışması ile ilgisi olması durumunda sorunun asla çözülemeyeceğini ve bunun tam bir medeniyetler çatışması olduğunu ileri sürecektir. Tartışmalar olgunlaştıkça soykırımın dini değil, siyasi temelli olduğu kanaatine varılacak ancak maalesef tartışmalardaki bu ayrımlar Amerikan gazetelerine yansımayaacaktır.(s.69-71)

Eserin ele aldığı reddiyeler ve içerikleri meselesine ileriki bölümlerde 11 Eylül sonrası yazılanlar da dahil edilmektedir. Bunların bir kısmı da Müslüman iken daha sonra din değiştirerek Hıristiyan olan yazarların çalışmalarıdır. 11 Eylül olaylarından sonra en çok öne çıkan reddiyelerden biri de ailesi Türkiye'den gelerek Ohio'ya yerleşmiş, kendileri bu eyalette büyüyen Emir ve Ergün Caner kardeşlerin kitaplarıdır. Emir Caner Teksas'ta Soutwestern Baptist İlahiyat Fakültesi'nin dekanı, Ergün Caner ise Virginia'da Liberty Baptist İlahiyat Fakültesi'nin dekanıdır. *'Unveiling Islam'* isimli kitapları 11 Eylül olaylarından sonra yüz bininci baskıyı aşmıştır. (s.147-148) Caner kardeşlerin kitapları da yazarın iddiasını doğrular nitelikte ve üç asır önceki İslâm algısının aynı olduğunu gösterir şekilde genel itibarıyla Hz. Muhammed'in karakteri hakkındaki suçlamalar, İslâm'ın şiddete meyyal ve şeytani kökenleri olan bir din olduğu gibi iddialar içermektedir. Eserde 11 Eylül sonrasında yazılan diğer din değiştiren Müslümanların kitaplarının da dahil olduğu diğer reddiye örneklerini görmek mümkündür.

Akıcı üslubu, konuları sistematik bir biçimde ele alışı, objektif metodu ve akademik yeterliliğiyle iyi bir çalışma olarak düşünülebilecek bu eser, Amerika'da din tarihi, Batıda İslâm algısı, misyonerlik faaliyetleri, İslâm'a karşı yazılan reddiyeler, Amerika'da İslâm gibi meseleleri konu alan çalışmalara özellikle bibliyografya anlamında ciddi katkı sağlayabilecek bir kaynak eser niteliğindedir.

Feyza Saçmal

Roderick Cavaliero,

Ottomania. The Romantics and the Myth of the Islamic Orient,

London: I. B. Tauris, 2010, 252s.

Avrupa'da öncelikle "düşmanı tanıma" dürtüsüyle başlayan, daha sonraları ise Doğu üzerinde hakimiyet kurma isteğiyle bağlantılı bir seyir izleyen oryantalist

İlgiler, başlangıçta seyyahların yazdıklarına ve elçi raporlarına dayanıyor; 18. yüzyıldan sonra, hem akademik düzlemde hem de sanat yapıtlarında başlı başına bir tema haline geliyor. Roderick Cavaliero, özellikle 18. yüzyıldan itibaren Avrupa'yı etkileyen ve adeta bir dönem modası haline gelen bu ilgi alanının tarihini, edebî eserleri temel alarak, ama yer yer sahne sanatları ve görsel sanat örnekleriyle de destekleyerek, retrospektif bir çalışma halinde sunuyor.

“Doğubilimi” anlamına gelen, ancak Batılıların gözündeki hayalî bir Doğu tasarımı üzerinde şekillenen Oryantalizm, 18. yüzyıldan itibaren Romantik düşüncenin kazandırdığı ivmeyle yükselen değer haline geliyor. Günlük yaşamda ve kullanım eşyalarında Doğulu formlar moda olurken, dönemin tüm sanatsal üretimlerinde de bir *leitmotif* olarak Doğu öne çıkıyor. Ancak bu modaya esas oluşturan “Doğu” motifi, bir tasarımdan ibaret kalıyor; gerçekte var olan Doğu ile Batılıların gözündeki Doğu, birbiriyle tam olarak örtüşmüyor.

Cavaliero da kitabının sınırlarını bu kronolojik çerçeveye oturtuyor; esas itibarıyla 18. yüzyıl sonrasında şekillendiği varsayılan Oryantalist düşüncüyü, özellikle İngiliz yazarların perspektifinden anlatıyor. Oryantalizm'in doğuş sürecini ve gelişimini özetlediği giriş bölümü, aynı zamanda kitabın kronolojik ve kavramsal sınırlarını da belirliyor. Oryantalizm'i eleştirel bir bakış açısıyla irdeleyen ve aynı zamanda kendi tezleriyle de eleştirilere hedef olan Edward Said'in belirlediği çerçevede, Oryantalizmi 18. yüzyıldan itibaren Batılı seyyahların güdümünde ortaya çıkan bir akım olarak ele alıyor. Ancak bu oluşumun, çok daha eskiye dayanan köklü bir geçmişi olduğunu söylemek mümkün; Türk ve İslâm dünyası, Batıda ortaçağdan itibaren ilgi, merak, hayranlık ve nefret uyandırıyor. “Gücü tanıma” dürtüsüyle ve siyasî kaygılarla gerçekleştirilen çeşitli seyahatler arasında, özellikle Batılıların Haçlı Seferleri sırasında kaydettikleri notlar ve mektuplardaki “Türk” imajı, oryantalist tutum ve söylemin erken örnekleri arasında yer alıyor. 16. yüzyıldan sonra ise, Batılılar artık Osmanlı'yı çetin bir rakip olarak görmüyorlar; fakat farklı geleneklere sahip olan Osmanlı, bu sefer yaşam tarzı ve maddi kültür birikimiyle merak konusu oluyor. Elçiler ve ticaret yoluyla Batı'ya ulaşan Doğu mallarının etkisiyle, Doğulu biçimlere öykünen, fakat aslında hayal edilen bir Doğu'ya atfedilen modalar beliriyor. Cavaliero, bu uzun soluklu birikimin 18. yüzyıldan sonraki gelişimini inceliyor. Bu bağlamda, oryantalist yaklaşımı oluşturan başlıca üç kaynağın önemini vurguluyor; bunlardan en önemlisi harem; diğeri, o dönemde Osmanlı topraklarında bulunan eski Mısır kültürü ve Batı için her zaman kapalı bir kutu olan İran. Bunların yanında, özellikle Binbir Gece Masalları'nın Batı dillerine çevrilmesinin Oryantalizm'e büyük ölçüde ivme kazandırdığını belirtiyor; zaten kitabın geneline bakıldığında, belki de en önemli etki unsuru olarak, sıklıkla bu öykülere atıfta bulunuluyor. Bu noktada,

oryantalistlerin genelde içine düştükleri coğrafî, etnik ve kültürel sınırlara dair karmaşa karşımıza çıkıyor; Arap kültür çevresine ait bir ürünü Türk kültürü ile özdeşleştirme veya Osmanlı'da görülen bir geleneği tüm İslâm dünyası için genelleme gibi. Bu bağlamda, İslâm dünyasına dair Batıların yarattığı tüm “mit”lerin bu kitapta “Ottomania” başlığıyla Osmanlılara mal edildiğini görüyoruz. Fakat bu, sadece yazarın yaklaşımı değil; araştırma konusu olan oryantalist literatürün ana eksenini olmasının yanında, Oryantalizm’i irdeleyen eleştirel yayınlarda da bu türden bir yaklaşıma sıklıkla rastlanıyor. Bu değerlendirmenin kökeni, yine en azından Haçlı literatürüne kadar iniyor; Haçlılar, Doğu’ya düzenledikleri seferlerde karşılarına çıkan tüm etnik unsurları “Türk” olarak nitelendiriyor ve büyük ölçüde olumsuz çağrışımlarla yüklü gözlem ve yargılarının tamamını Türklere mal ediyorlar. Diğer yandan, “Türk” adlandırmasının 20. yüzyıldan önce ulus-devlet anlamı yüklenmediğini de belirtmek gerekiyor; Türk ve Müslüman olan-olmayan birçok topluluk, “Osmanlı” çatısı altında yaşıyor.

Bu bağlamda, kitapta irdelenen Oryantalist yazarlar gibi Cavaliero da birçok yerde “Doğu”, “Türk” ve “Osmanlı” adlandırmalarını birbiri içine geçirerek, bazen birbirinin yerine kullanıyor; bu bir kavram karmaşası gibi görünse de, bir bakıma kitabın malzemesi böyle bir yaklaşımı gerektirebilir. Nitekim yazar da kitabın ilk bölümünde İslâm dünyası ile Osmanlı arasındaki ayrımı vurguluyor ve Batı dünyasının Osmanlı’dan korktuğunu, buna karşılık Batıların İslâm dünyasıyla Arapça literatür aracılığıyla ortaçağdan itibaren daha yakın ilişki kurabildiklerini belirtiyor. Fakat bu yakınlık, olumlu bir anlam vurgusu içermiyor; Batıların gözünde İslâm, bir başka dinden ziyade, sapkın bir inanç sistemi olarak görülüyor. Yazar, Batıların gözünde İslâm’ın yarattığı olumsuz çağrışımların, belki de kendilerinden çok farklı olan İslâmi yaşam tarzı karşısında duyulan ürküntü ile ilgili olabileceğini öne sürüyor. İslâm dininin prensiplerini aydınlatma düşüncesinin ve katılımcı demokrasinin karşısında gören Fransız filozofları, İslâm dinine dair tüm olumsuz yargıları, dönemin en güçlü Müslüman devleti olan Osmanlı’ya mal ediyorlar. Bununla birlikte, bir “tiran” tarafından yönetilen gizemli Doğu ülkelerine dair öyküler, halkın gözünde egzotik çağrışımlar yaratıyor; yazarın “mitsel” olarak adlandırdığı bu öykülerin odak noktasında ise, Binbir Gece Masalları yer alıyor.

Bütüncül bir anlayışla “Osmanlı” olarak adlandırılan Doğu, Batıların kendilerinden farklı bulduğu, egzotik bir dünya olarak ilgi çekiyor; bununla birlikte, Osmanlı’yı ilginç kılan sadece bu Romantik hayal dünyası değil; en azından 18. yüzyıl sonlarına kadar Avrupa’nın düşmanı olarak görülen Osmanlı’yı, topraklarında kalıntıları bulunan antik Yunan kültürü de ilgi odağı haline getiriyor. O sıralarda eski Yunan yerleşimlerinde yürütülmekte olan kazıların sonucunda

toprak üstüne çıkan antik eserler, kültürlerinin kökenini Yunanlılara dayandıran Batılılar için büyük bir heyecan kaynağı oluyor; bu heyecanın yarattığı rüzgar da Osmanlı temalarını popüler kılıyor. Bu yaklaşımın bir uzantısı olarak, Yunanlıların Osmanlı'dan özgürleşmesi fikrine Batıların duyduğu sempati de, Oryantalist literatürün oluşumuna katkı sağlıyor; nitekim yazar da Yunan Bağımsızlık Savaşı'nın bir tür Haçlı Seferi olarak görüldüğünü ve bunun Oryantalistler için başlı başına bir esin kaynağı olarak algılandığını vurguluyor.

Kitabın içeriği, oryantalist literatürün başlıca ilgi odağı olan Osmanlı'dan ve Osmanlı'nın da merkezinde yer alan "sultan" ve saray ile ilgili temalardan başlayarak, diğer konulara doğru genişliyor. İlk bölümde, "Türk miti"ni oluşturan başlıca kaynak olarak Osmanlı'nın tarihsel süreç içinde geçirdiği gelişim evreleri, çevresel koşullarla karşılaştırmalı bir perspektifle ele alınıyor. Bu ilk bölüm, aynı zamanda, kitapta irdelenen Oryantalist tutumun gelişim evrelerinin de bir özetini sunuyor. Osmanlı tarihinin gelişimi, başlangıçta kudretiyle ürküntü yaratan bir büyük gücün, zamanla Romantik hayalgücüne kaynaklık eden bir "zevkler bahçesi" haline dönüşüm süreci olarak aktarılıyor. Osmanlı'nın toplumsal düzeni anlatılırken, devşirme sisteminden ve azınlıkların toplum içinde özerk sayılabilecek bir konuma sahip olduklarından bahsediliyor; ancak bu çok katmanlı etnik yapı içinde Yunanlılara ayrıcalıklı bir rol biçildiği dikkati çekiyor. Pek çok Oryantalist yazarda görülen bu yaklaşım, zaten oryantalist düşüncenin de tetikleyici unsurları arasında yer alıyor; Yunan kültürünün ve halkının bir azınlık olarak içinde varlığını sürdürdüğü Osmanlı devleti zalim, Türkler/Doğulular ise Yunanlılara kıyasla "kültürsüz" ve "beceriksiz" olarak görülüyor. Nitekim yazar da özellikle 18. yüzyıl sonuna kadar Batıların Osmanlı'ya duyduğu ilgiyi temelde Yunan hayranlığının şekillendirdiğini vurguluyor.

Sebebi ne olursa olsun, Batı dünyası ortaçağdan itibaren Doğu'yu gözlemliyor ve bir tür "sapkınlık" olarak gördükleri İslâm dini ve kültür çevresine yönelik korkularını, daha ziyade Osmanlı'nın üzerine yüklüyor. Bu noktada yazar, çok yerinde bir tespitle, Osmanlı'yı yüzyıllardır dıştan gözlemleyen Batılılara karşılık, Osmanlıların dış dünyaya merak duymadıklarını ve bunun büyük bir eksiklik olduğunu vurguluyor. Varlığını sürdürebilmek için Batı'nın gelişim düzeyine ihtiyaç duyduğu son yüzyıllarına kadar Osmanlı, Batı dillerini, toplumsal yapısını, tarihini ve sanatını inceleyen ciddi çalışmalar yapmıyor. Yani "Oryantalizm"e karşılık Osmanlı'da "Oksidentalizm" olarak adlandırılabilen bir çalışma alanı oluşmuyor. Aslında böyle bir çalışma alanının bugün Türkiye'de hala tam anlamıyla var olmadığını söylemek mümkün. Diğer yandan, yazarın İslâm dünyasının entelektüel doruk noktası olarak tanımladığı ortaçağda dahi hiçbir Müslüman entelektüelinin Hıristiyan dünyasına ilgi duymadığı yönündeki

tespiti biraz abartılı olabilir. Aslında ortaçağ İslâm dünyasında, kendinden olmayanlara ilgiyle ve hoşgörüyü yaklaşıldığını söylemek mümkün; örneğin İbn-i Haldun, Türkler ve Yahudiler gibi kendinden-olmayan toplumların tarihlerini karşılaştırmalı bir perspektifle incelemiş ve “sosyolojik” analizler yapmıştı. Biruni, objektif bir yaklaşımla çeşitli dinleri incelemiş ve karşılaştırmalı dinler tarihi denilebilecek çalışmalara girişmiş; özellikle Hint dinleri üzerinde yoğunlaşmıştı. El-İdrisi’nin Sicilya kralı için hazırladığı dünya haritası ise, keşifler çağına kadar en geçerli ve tutarlı harita olarak itibar görmüş; bu yönüyle sadece İbn-i Battuta ve İbn-i Haldun gibi Müslüman coğrafyacılar için değil, Kolomb gibi Batılı kâşifler için de esin kaynağı olmuştu. Dolayısıyla, İslâm dünyasında gerçekleştirilen bu erken tarihli çalışmalarda, tüm “yabancı” kültürlerle olduğu gibi Batı kültürüne de ilgiyle ve tarafsız sayılabilecek bir bakış açısıyla yaklaşıldığı söylenebilir; buna karşılık geç dönemlerde, Batı’ya ve Batı düşüncesine karşı tepkili ve düşmanca sayılabilecek görüşler de beliriyor. Özellikle 19. yüzyıldan itibaren güçlenen ulusalcı ve milliyetçi yaklaşımlar, bazı Doğulu entellektüeller arasında, Batı karşıtı ve Batı düşüncesini yadsıyan tutumlarla kendini gösteriyor. Keza Batı’da da aynı sıralarda Müslüman hükümdarların “tiran” olduğu düşünülüyor; yazara göre bu önyargı, İslâm dinine mal ediliyor ve dönemin en güçlü Müslüman devleti olan Osmanlı, özellikle Fransız filozofları tarafından, aydınlanma düşüncesinin ve katılımcı demokrasinin düşmanı ilan ediliyor. Bu yaklaşımın halk arasındaki yansımaları ise, bir “tiran” tarafından Doğulu bir ülkede geçen, doğaüstü varlıklar ve tuhaf olaylarla dolu öyküler, ya da Batı tarafından yaratılan “Doğu mitleri” oluyor.

Yazar, bu mitlerin odak noktasında yer alan, İslâm toplumunun merkezi olarak tanımladığı sarayı bir sonraki bölümde etraflıca ele alıyor. Bir “despot” olarak görülen “sultan”ın ikametgahı olan saray, pek çok Batılının gözünde bir “zevkler bahçesi” olarak canlanıyor. Bununla birlikte, dönemin en güçlü devleti olan Osmanlı’nın yönetildiği sarayın yapısı, organizasyonu ve burada süregelen yaşam tarzı, erken yüzyıllardan itibaren Batıların ilgisini çekiyor. Yazar, 16. yüzyılda Kanuni’nin sarayı hakkında bilgi toplamak üzere gönderilen Venedikli elçi Bernardo Navagero’nun anlatımlarından başlayarak, saraydaki okulları, bu okullara alınan devşirmeleri ve devşirme sistemini Batıların gözünden anlatıyor. Yazarın devşirme sistemine bakışı genelde olumlu; devşirilenlerin en üst düzey devlet görevlerine dahi getirilebilmelerinden hareketle, Osmanlı yönetici elitinin pek azının etnik yönden Türk olduğu vurgulanıyor. Ayrıca, padişahın neredeyse tümüyle sarayın içinde geçen yaşamını veya saray ortamında aldığı kararları genellikle ayak oyunlarının yönlendirdiğini ve dolayısıyla, bu anlamda çevresindekilerin güdümünde olduğunu; yani tüm güçleri bünyesinde toplayan mutlak otorite

görünümünün bir mitten ibaret olduğunu ve bu mit sayesinde sistemin ayakta kaldığını ifade ediyor.

Bu bağlamda özellikle vurgu yapılan vezirlerin zalimliği, Rönesans İtalyasının kötü şöhretli bir figürü olan Cesare Borgia ile özdeşleştirilen Tepedelenli Ali Paşa örneği üzerinde anlatılıyor ve Batıların gözündeki “Osmanlı veziri” imajı, detaylı olarak inceleniyor. Osmanlı’ya isyan eden Yanya valisi Tepedelenli Ali Paşa, düşmanı içten yıkma prensibi bağlamında, Cesare Borgia ile benzeştiriliyor. Ayrıca Ali Paşa ile Lord Byron’ın ilişkisine ve Byron’ın onun hakkındaki görüşlerine de değiniliyor. Sultan ve saray çevresinin anlatıldığı bu bölüm, kitabın genelinde hatırı sayılır bir referans noktası olarak kabul edilen Lord Byron’ın görüşleriyle son buluyor; Byron, Doğu’da olduğu gibi eski Batı devletlerinde de hükümdarların bir grup entrikacı görevli tarafından yönetildiğini ve bu döngüden kurtulmanın sadece özgürlük ile mümkün olabileceğini belirtiyor. Katı bir filhelenist olan Byron’ın bu noktada özellikle Yunan halkının özgürleşmesine vurgu yaptığı düşünülebilir; çünkü Byron, Osmanlı’dan bağımsızlıklarını kazanmak isteyen Yunanlıların mücadelesine bizzat katılacak kadar derin bir Yunan hayranıydı. Byron’ın bu hayranlığı, kendi çağının genel eğilimi olarak görülebilir; o dönem Avrupasında çok yaygın olan Avrupa-merkezci bakış açısıyla Batı kültürünün temeli olarak görülen Yunan mirası adeta “mitleştirilmiş” ve Yunan halkını “tutsak” eden Osmanlılar ise zalim barbarlar olarak değerlendirilmiştir.

Avrupa-merkezcilik ve milliyetçi yaklaşımlar ile karakterize olan Romantik sanatın en sevilen temalarından biri olan “harem” olgusu, kitabın bundan sonraki bölümünde irdeleniyor. Yazar, “harem” temasının ve Müslüman kadınların durumunun, 18. yüzyıl başlarında Binbir Gece Masalları’nın Batı dillerine çevrilmesiyle birlikte Romantiklerin ilgi alanına girdiğini ve Osmanlıların “lale” tutkusu ile özdeşleştirildiğini belirtiyor; bahçeden çiçek toplar gibi sultanın kadınları toplayarak hapsettiği bir yer olarak algılanan harem, gerçekte böyle bir mekanı görme imkânını asla bulamayacak olan Batıların gözünde hayalî manzaralar yaratıyor. Bu manzaralar, Romantik dönem yazarlarının dışında, oryantalist ressamların tablolarına da esin kaynağı oluyor. Kitabın ana eksenini edebî eserlere odaklı olmakla birlikte, bu bölümde edebî metinlerle karşılaştırmalı olarak resim ve müziğe de değiniliyor. Nitekim harem teması, en zengin ifadelerini oryantalist resimde buluyor. Yazar, bu yaklaşımın ancak 19. yüzyıl sonlarından itibaren Pierre Loti’nin anlatımlarıyla değiştirilmek istendiğini, fakat İslâm dünyasına dair bu imajın değişmediğini ve Doğu-Batı ayrımının temel unsurlarından biri olarak kaldığını belirtiyor. Masalsı harem ve cariye tasvirleri, resimde ve edebiyatta sevilen bir tema olarak yüzyıllar boyunca işleniyor; diğer yandan, yazarın da belirttiği gibi, Batıların gözünde saray neredeyse tümüyle harem ile özdeşleştiriliyor. Harem anlatılırken de sık sık

Lord Byron'ın anlatımlarına atıfta bulunuluyor. Harem, kurgusal düzlemde sevilen bir tema olmakla birlikte, esir olarak hareme alınan kadınlar olgusu Batılıların korkuları arasına yerleşiyor ve özellikle sahne sanatlarında sevilen bir tema haline geliyor. Genel olarak Doğu temalı müzik eserleri, en azından 17. yüzyıldan itibaren yaygın olarak görülüyor; Türk-Tatar teması, Timur, Kanuni Sultan Süleyman konulu bestelerle başlayan bu süreç, 18. yüzyılda saray çevresini konu alan operalar ile devam ediyor. Bununla birlikte, yazarın da vurguladığı gibi, eserlerin isimleri ve belki birkaç Doğu enstrümanı dışında Doğu dünyasına dair hiçbir unsura sahip değiller; müzik de Batılıların gözündeki hayali Doğu imajını kısmen alaycı ve hafifseyici bir yaklaşımla yansıtmanın bir başka ifade biçimi haline geliyor. Harem, saray tasvirleri ve Doğu dünyasına dair tüm diğer konular, Doğu'nun gerçeklerinden çok Batılı'nın fantazileriyle örtüşüyor.

Yazar, bir sonraki bölümde ele aldığı egzotik ve erotik Doğu imajını, büyük ölçüde 18. yüzyıldan itibaren Batı'da tanınmaya başlayan Binbir Gece Masalları'na bağlıyor. Masallarda adı geçen Abbasi halifesi Harun Reşid'in ve bu masalların, Türk imajının önemli bir parçası olduğu vurgulanıyorsa da, aslında hiçbirinin Türklerle ilgisi yok; fakat Batılıların gözünde Türk ve Arap kültür çevreleri, en azından o dönemde özdeş görülüyor.

Yazar, Binbir Gece Masalları'nı ve bunun Batı'da yarattığı etki alanını örneklerle anlatıyor; bu masalların etkisiyle Harun Reşid, pek çok sahne yapıtına, şiirlere v.s. konu oluyor ve masallara benzeyen, "oryantal" soslu, fantastik öyküler yazılmaya başlanıyor. Yazarın, Batı'nın gözündeki Doğu'yu mükemmelen betimleyen, "kıvrımlı" kurguya sahip bir öykü olarak tanımladığı William Beckford'un Vathek'inden uzunca bahsediliyor ve Doğu mitini yaratmak konusunda en az Binbir Gece Masalları kadar rolü olduğuna değiniliyor. Vathek, Lord Byron ve Thomas Moore gibi yazarların oryantalist içerikli öyküleri için esin kaynağı oluyor ve bir anlamda prototip oluşturuyor. Doğu miti, başlangıçta düşmana duyulan korkuyla beliriyor; Batı aydınlanma çağını yaşarken güçten düşen Doğu, artık sadece erotik ve egzotik çağrışımlarla anılmaya başlanıyor.

Sonraki bölümde, harem ile birlikte Oryantalizm'in önde gelen konularından biri olan hamam ve tutsaklık olgusu inceleniyor. Hayalgücünün yanı sıra, o dönemde İstanbul'da bulunan Lady Montagu gibi bazı yazarların gözlemlerine dayanan hamam anlatımları, Ingres gibi oryantalist ressamın tablolarında cisimleniyor. Yazar, 17. yüzyıl ortalarından itibaren hamam kavramının bir başka boyut kazandığına ve esirlerin ya da kölelerin tutulduğu mekan anlamı yüklenmesine atıfla, Batı'nın gözünde Osmanlı'daki kölelerin durumunu inceliyor. Bu noktada, kadınların yanı sıra erkek kölelerden de bahsediliyor ve kurtulanların

olumsuz anlatımlarından hareketle, Doğuluların vahşi ve “barbar” olarak nitelendirildiği söyleniyor. Fakat, yazarın da belirttiği gibi, bu anlatımlar her zaman tutarlı bir bütünlük arz etmiyor ve doğruluklarına şüpheyle yaklaşılması gerekiyor. Batılı seyyahların gezi notlarında ve bu notlara eşlik eden çizim, resim ve gravürlerde betimlenen köle imajı, Batılıların gözündeki “Doğu” konseptiyle mükemmelen örtüşüyor. Dönemin genel eğilimine bağlı olarak, “Müslümanların elinden kurtulan köleler” teması ilgi görüyor ve çeşitli sanat alanlarında tekrar tekrar ele alınıyor.

Daha sonraki bölümde, yapıtları ve yaklaşımlarıyla kitabın omurgasını oluşturan ve sık sık referans verilen Lord Byron’ın eserleri inceleniyor. Yazar, Byron’ın Doğu’daki çeşitli güzelliklere hayran olduğunu; Müslüman dünyaya önyargılardan sıyrılarak bakabildiğini ileri sürüyor. Fakat aslında, eserlerinde Türk adetlerinden ve kültüründen yer yer övgüyle bahsetse de, Türklere dair olumsuz ve küçümseyici bir yaklaşımın ağır bastığı söylenebilir. Yazarın da belirttiği gibi, geçmişin görkemli Yunan kültürünü Türklerin boğduğunu düşünüyor; yer yer hissedilen Türk sempatisine rağmen eserleri, Yunan hayranlığı ve Batı’nın üstünlüğü fikri üzerinde temelleniyor. Fakat gerek Byron’ın, gerekse diğer oryantalist yazarların metinlerinde canlandırılan Doğu, belki bazı yönleriyle kendi yaşantılarından da kesitler sunuyor; Batılılar, Doğulu bir ambalajın içinde kendi tahayyüllerini yansıtıyorlar.

Byron’dan sonra, Romantik düşüncenin başlıca itici güçlerinden olan Yunanlıların bağımsızlaşması ideali, dönemin pek çok yazarı gibi Hellas’a tutkuyla bağlı olan Percy Shelley’nin perspektifinden anlatılıyor. Yazar, o dönemde Batılıların tarafsız bilgi kaynakları olmadığı için, Osmanlıları özgürlük kısıtlayan, zalim bir unsur olarak gördüklerini vurguluyor. Osmanlı toplumu içinde ayrıcalıklı sayılabilecek bir konuma sahip olan Yunanlıların Osmanlılardan zulüm gördüğü fikri, Batılı aydınlar arasında yaygınlık kazanıyor ve bu sözde mezalimi anlatan sanat yapıtları beliriyor. Örneğin Delacroix’nın Sakız Adası Katliamı adlı resmi, Romantik çağın simgelerinden biri haline geliyor; fakat söz konusu mücadeleler sırasında Osmanlıların verdiği kayıplar hiç gündeme gelmiyor.

Yunan bağımsızlık savaşından sonra Cavaliero, Romantiklerin bir başka esin kaynağı olan eski Mısır araştırmalarına değiniyor. Napoleon’un Mısır’a yönelmesiyle birlikte, tüm Arap dünyasının da Osmanlı yönetimi altında ezildiği düşüncesi yaygınlaşıyor. Bu noktada yazar, Napoleon’un Mısır seferinin bir tür Haçlı Seferi olup olmadığını sorguluyor ve Napoleon’un güç kazanma hırsının yanı sıra, Mısır’ı barbarlıktan, yani Türklerden kurtarma amacı da taşıdığını vurguluyor.

Mısır’dan sonra ele alınan ve Mısır gibi eski bir uygarlığın mirasçısı olan İran, sadece Batı için değil, Doğu için de bir muamma sayılıyor. Osmanlı ile İran

birbirinden ayrı kültür çevreleri olmakla birlikte, Batılıların gözünde zaman zaman özdeşleştirilebiliyor. Nitekim Cavaliero da ulusal bazı özelliklerin dışında iki toplumu birbirine benzetiyor. İran'da saray teşkilatı ve Osmanlı-İran ilişkileri hakkında kısa bilgiler verildikten sonra, İngiliz diplomat ve yazar James Justinian Morier'in gözünden İran izlenimleri aktarılıyor; buna göre İran monarşisi, zayıflıklarının gizlemek için törensellik ve gösteriş üzerinde yoğunlaşan bir tablo oluşturuyor. Osmanlı tasvirlerinde olduğu gibi burada da Doğu ve Batı arasındaki kültürel uçurumun derinliği vurgulanıyor.

Bahsi geçen yazarların tümünde, gösterişin ardına gizlenen Doğu barbarlığı fikri sezdiriliyor. İzleyen bölümlerde de, sadece hayalgücünden ivme alan Thomas Moore'un Lalla Rookh'u ve Doğu'yu hiç görmeden hayal ürünü Haçlı romanları yazan Sir Walter Scott'in eserleri irdeleniyor. Cavaliero, uzun açıklamalarını sunduğu bu kitaplardaki oryantalist unsurları önyargılı bulduğunu vurguluyor.

Kitabın son bölümlerinde, Osmanlı'nın çöküş süreci ile birlikte değişen oryantalist temalar anlatılıyor. Güçsüzleşen Osmanlı'nın Batı'yı model aldığı belirtilerek, II. Mahmud ile başlayan modernleşme süreci hakkında bilgi veriliyor. Bu süreçte değişen Türk imajı, sanatsal ifadelerde eskiye nazaran daha sevimli ve hoş çağrışımlı kahramanlar yaratıyor. Tiyatroda ve sahne sanatlarında yumuşayan Türk imajı, konularıyla uzunca açıklanan örnekler üzerinde anlatılıyor. Bu eğilimin resim alanındaki temsilcisinin ise, Romantik abartıdan sıyrılarak Türkleri olduğu gibi gören Preziosi olduğundan bahsediliyor.

Yazar, son bölümde, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışını ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte meydana gelen değişimleri özetliyor ve Batılılaşan Türkiye'nin, Batılıların gözündeki Türk mitini yıktığını ifade ediyor.

Günümüzde ise, Oryantalizm'in doğuşuna yol açan "İslâm" korkusunun zamanla silinmesine karşın, kalıntıların günümüzde hala varlığını sürdürdüğünü ve Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği tartışmalarının da aynı eski zihniyetin bir kalıntısı olduğunu belirtiyor.

18. yüzyıldan günümüze uzanan çizgide oryantalist düşüncenin gelişimini özellikle İngiliz yazarların perspektifinden aktaran Cavaliero, yeni bir yaklaşım getirmeksizin, zengin içerikli bir alan özeti sunuyor. Akıcı bir anlatımla yazılmış olan kitap, akademik ölçekte yeni bir bakış açısı getirmese de, bazı tartışmalı görüşler ortaya koyuyor. Geniş tabanlı bir derleme çalışması olan Ottomania, Oryantalizm hakkında bilgi sahibi olmak isteyenler için derli toplu bir başucu kitabı olarak değerlendirilebilir.

Elif Kök